
Agnes Schreiner

Roem van het recht

Akademisch proefschrift Universiteit van Amsterdam, Uitgeverij Duizend & Een, Amsterdam 1990, 126 p. + bibliografie, ISBN 90 71346 10 2.

Behalve dat van de filosoof die promoveerde op zijn eigen gedichten, heb ik nooit van een wonderlijker proefschrift vernomen dan dat van Agnes Schreiner.

Het fraai vormgegeven boek bestaat uit twaalf opstellen onder intrigerende titels als 'Mafia con media dell'arte', 'Voller dan de volle eigendom' en 'Het eedsgebaar, een geste van het ritueel'. De auteur bespreekt daarin de 'glansrijke en eclatante momenten van het recht'.

De opstellen hebben een ongebruikelijke opzet. Menig opstel of onderdeel daarvan wordt ingeleid met een stelling die vervolgens wordt geadstrueerd met verwijzingen naar verschijnselen in het recht.

Zo begint het hoofdstuk 'Crimewarstarlaws' met de zin: 'Het recht strijdt niet meer, het lijdt'. Vervolgens wordt gesteld dat het recht zijn belangrijkste oorzaak, de misdaad, heeft verloren en dat de crimineel als tegenstander van de wet is verdwenen. Pas geleidelijk wordt duidelijk dat de auteur hier doelt op het probleem van de overregulering (hypertrofie van het recht). De hypertrofie leidt op zichzelf weer tot het ontstaan van nieuwe criminaliteit, zoals de mogelijkheid van fraude door de ingewikkeldheid van de regels en de jurisprudentie die het nieuw BW oproept over de verschillen met het oude. Het eigenlijke van het recht moet gered worden uit de huidige wildgroei, de praktijk van het recht brengt het ideaal van de rechtsorde in diskrediet. De hypertrofie ontstaat pas als de juristen (als een priesterklasse) te veel orde op zaken willen stellen, als het recht overal moet gelden en alles en iedereen in bescherming moet ne-

men. Het recht verdwijnt op deze wijze van de aardbodem en verschijnt als een ster aan het firmament, net als de Starwars die geen realiteit van de oorlog kent. De roem van het recht reikt tot in de hemel.

Deze samenvatting kan onmogelijk recht doen aan de fraaie stijl en alle nuances van het opstel. Wel illustreert zij hopelijk de werkwijze van de auteur. Ogenscheinlijk associatieve redeneringen verhullen een boodschap die men slechts met enige moeite uit de tekst kan opmaken. Ik vond het boek vrij moeilijk te lezen. Elk opstel vereiste enige malen herlezen om tot (enig) begrip te kunnen komen. Het is als een puzzel, waarbij men steeds dichter bij de oplossing komt. Maar toch blijft het boek – ook door de poëtische stijl – voortdurend boeien en daarmee uitnodigen tot verder lezen.

Het is mede daardoor niet doenlijk in het kader van deze bespreking alle opstellen samen te vatten. Het eerste deel van het boek ('*Rechtssociologische kronieken*') handelt verder over de groeiende rol van informatie in het recht, de benadering van georganiseerde criminaliteit via de benaming ervan en de problemen van de overheid om de moraal te beïnvloeden in een open samenleving. De auteur laat zien hoe problematisch het recht zelf is en welke curieuze effecten het oproept. Hoewel zij zich in de inleiding distantieert van Pitlo's 'De lach in het recht', wil zij wel 'de schaterlach laten klinken die het recht bij de massa veroorzaken kan'.

De vier volgende opstellen worden samengevat als '*rechtsantropologische traktaten*'. Hierin wordt ingegaan op de relatie van het recht met het verleden en het recht buiten Europa. Zij handelen over het eigendomsrecht (dat een steeds sterkere rol speelt bij het bepalen van ieders identiteit), het karakter van het voorrecht, de symbolische ruil bij de Maori's tegenover onze economische ruil in de overeenkomst en een analyse van de film 'Bekoidintu' die E.A.B. Van Rouwey van Nieuwaal maakte voor het Afrika-studiecentrum te Leiden. Deze

laatste heeft betrekking op een procedure waarin de oude Kolani de terugkeer eist van zijn derde vrouw, die hem heeft verlaten. De zaak eindigt door de dood van Kolani. Schreiner knoopt hier gedachten aan vast over de rollen die de betrokken vrouw krijgt afhankelijk van de op haar toegepaste rechtsregel en daarmee over de vele dubbelzinnigheden rond deze zaak.

De laatste vier opstellen hebben betrekking op rituelen en ceremonieën. 'Over vorsten en rechtspraak' bespreekt een andere Afrika-film van Van Rouveroy van Nieuwaal. Hier gaat het om de dreigende verstoting van een vrouw, aan de hand waarvan wordt gesproken over het verschil tussen prevalerende en duellerende regels. Daarbij wordt de filmmaker verweten onvoldoende aandacht te hebben gehad voor het ceremoniale aspect in de Togolese vorstenrechtspraak. 'Like the Dolphins, the Dolphins can swim' begint met de uitspraak van een bewoner van het Amazonegebied, dat de dolfinen niet meer metamorfoserende omdat de jonge mensen er niet meer in geloven. Dit idee, dat het denken van de mens verschijnselen kan oproepen, leidt tot de gedachte dat magie niet moet worden gereduceerd tot bovennatuurlijke krachten, en vervolgens tot beschouwingen over de magische kanten van de moderne techniek. In 'Het eedsgebaar, een geste van het ritueel' wordt ingegaan op de achtergrond van het eedsgebaar. De conclusie is dat het eedsgebaar irrationeel is en zelfs amorele kanten heeft. In 'Nu is het dus zo' wordt ten slotte de stelling bestreden dat een ritueel ertoe dient om orde te scheppen.

Samenvattend rijst uit dit boek het beeld op dat de auteur gevestigde opvattingen over de rol van het recht wil bestrijden. Het recht en de erbij behorende rituelen hebben weinig reële betekenis en zijn uit hun krachten gegroeid. Daarom wordt het beschreven in termen van door de mens gecreerde mythes.

Was het al moeilijk om dit proefschrift samen te vatten, nog moeilijker valt het te beoordelen. Er wordt immers niet aangesloten bij traditionele vormen

van wetenschapsbeoefening en bovendien ontbreekt iedere verantwoording. Nu wordt het iets gemakkelijker doordat 8 van de 12 opstellen eerder bij dezelfde uitgever zijn verschenen onder de titel 'Ambiance van het recht' (1988). Deze bundel is diepgaand besproken door Strijbosch,¹ die zich daarmee kennelijk heeft gekwalificeerd om op te treden als co-promotor voor het uiteindelijke proefschrift (de promotor is Hoekema). Hij verwijst naar de invloed van de Franse socioloog en filosoof Jean Braudillard, die de auteur op blz. 67 ook als leermeester noemt. Strijbosch omschrijft de wetenschap van Braudillard als anti-wetenschap met als doelstelling de betovering (mythologisering, exploratie van geheimzinnige krachten) van de werkelijkheid. De thema's van Braudillard worden door Schreiner toegepast op de rechtssociologie.

Volgens Strijbosch beweegt Schreiner zich op de grens van wetenschap en kunst. Zij is wetenschappelijk voor zover zij zich bedient van empirische gegevens en in debat gaat met de gevestigde wetenschap. Zij wil echter niet met rationele argumenten overtuigen, maar de lezer meeslepen in een schitterende vertelling. Dit laatste roept echter wel de vraag op of de grens tussen wetenschap en kunst niet overschreden is, aan de kant van de kunst wel te verstaan. Ik herinner mij een bijeenkomst van rechtssociologen, waar Schreiner haar beschouwing gaf over één van de films van Van Rouveroy van Nieuwaal. Nadat zij was uitgesproken stond de maker van de film op, en verklaarde dat hij het een mooi verhaal had gevonden, maar dat het met zijn film natuurlijk weinig te maken had.

Het boek stelt ons voor de vraag wat wetenschapsbeoefening is en aan welke criteria die moet voldoen. Hoe moet een promotiecommissie een zo ongebruikelijk proefschrift beoordelen? Ik kan mij voorstellen dat de betrokkenen zich daar wel over achter de oren hebben ge-

1 F. Strijbosch, 'De ambiance van het recht voor lezers verklaard', *Recht der Werkelijkheid* 1989/2, p. 115-130.

krabd, ook al heeft de Universiteit van Amsterdam een voldoende eerbiedwaardige traditie, om niet bang te hoeven zijn dat zij zal worden opgeheven, zoals met de Friese universiteit in oprichting al gebeurde toen daar een doctoraal-scriptie in opspraak kwam. De auteur zelf zal met deze vraag wellicht minder gezeten hebben. Zij zal een promotie wel zien als een ritueel, en dat laat volgens haar de alledaagse wereld 'gewoon links liggen':

'Als het ritueel niet functioneel of praktisch is, dan blijft er voor degene die het ritueel wil verklaren weinig anders over dan de ratio te zoeken in het esthetische, het esthetische dat zich net even verheft boven het direkt noodzakelijke.' (p. 110)

Ik zou daar wat de promotie betreft nog begrip voor kunnen hebben, maar dan blijft toch de vraag hoe dit werk wetenschappelijk moet worden beoordeeld. Door de werkwijze is het moeilijk om een niveau te vinden waarop men er over kan discussiëren, want de stellingen van de auteur lenen zich niet voor 'bewijs' of 'tegenbewijs'. Nu kan men zeggen dat die behoefte typisch is voor een traditionele wetenschapsopvatting. En het is heel goed mogelijk dat die ons blet om kennis te nemen van afwijkende inzichten, waarover een werk als dit ons nu juist iets kan leren. Zeker wanneer we spreken over de antropologische onderwerpen past ons als Westerlingen natuurlijk de nodige bescheidenheid. Ik kwam die gedachte onlangs nog fraai verwoord tegen in 'De stille kracht' van Louis Couperus:

'En de Westerling, prat op zijn macht, op zijn kracht, op zijn beschaving, humaniteit, troont hoog, blind, egoïst, eigendchtig tussen al de ingewikkelde raderen van zijn autoriteit, die hij uurwerk-zeker laat grijpen in elkaar, controle op iedere wenteling, tot voor vreemden, buitenaf, een meesterwerk, wereldschepping, schijnt te zijn die overheersing der zichtbare dingen: kolonisatie van de bloedvreemde, zielfvreemde grond.'

Maar Couperus is niet op zijn boek gepromoveerd. Ik geloof dat we voorzich-

tig moeten zijn met het afwijzen van alternatieve vormen van wetenschapsbeoefening, omdat deze juist aspecten kunnen laten zien die normaal gesproken niet aan het licht komen. Het proefschrift van Schreiner biedt daar zeker voorbeelden van. Maar ik houd de indruk dat deze dissertatie nooit zou zijn goedgekeurd als zij niet zoveel literaire kwaliteiten had. En daar gaat het uiteindelijk mijns inziens toch niet in de eerste plaats om.

Ik zou het proefschrift dus niet willen zien zoals mijn collega Christe die het kwalificeerde als 'een belediging voor alle zwoegers die in krap bemeten tijd voor minder dan het minimumloon wel moeite doen om moeilijk toegankelijk onderzoeksterrein in kaart te brengen.'² Integendeel, voor assistenten in opleiding kan het wellicht juist een stimulans zijn om te weten dat een proefschrift origineel mag zijn, dat een goede stijl is geoorloofd en dat het ook geen honderden pagina's behoeft te omvatten. En voor sommigen zal het een troost zijn te weten dat er nog promotiecommissies zijn die liberaal zijn ten aanzien van de toegepaste methode.

Bij mij is dit proefschrift echter terecht gekomen in de kast met belletrie en niet in die met wetenschappelijke werken. De auteur zal dit koud laten, want die maakt dit onderscheid niet. En voor mijzelf duidt het allerminst op gebrek aan waardering, want deze boeken lees ik het liefst.

Guus Heerma van Voss

2 Dienand Christe, 'Kitsch-proefschrift belediging voor alle zwoegers', *De Volkskrant* 9 maart 1991, rubriek 'Recht en wet'.